

17. KÉPESLAPKIADÁS 1918 ÉS 1940 KÖZÖTT

Az 1918-as impériumváltás után a raktáron levő, magyar kiadású lapokat továbbra is árusították, de a magyar feliratozás mellett felülnyomtatták a román változatot is. Az 1920-as években jelentek meg az első háború utáni lapok. Kezdetben a román felirat mellett a magyar, sőt egészen ritkán a német is feltűnik rajtuk, de 1930 után ezek fokozatosan elmaradnak a sorozatos cenzúrendeletek hatására. A már ismert kiadók egy része továbbra is foglalkozik képeslapok kiadásával, pl. *Révész Béla* és *Kántor János* fényképész. Megjelennek az első új kiadók, de javarészüik továbbra is magyar, pl. *Révész Ernő* (*Révész Béla* testvére), *Helicon* könyvkereskedés, *Szathmáry Gyula*, *Szathmáry és Kupán*. És feltűnnek az első román kiadók is, pl. *Ardealul* könyvkereskedés, *Hachette* román ügynökség, *Károly fejedelem kulturális alapítvány* (*Fundația Culturală Principele Carol*). A két világháború közötti időszak igen jelentős képeslapkiadója a kolozsvári *Fotofilm* és a szamosújvári *Ilustrația*, mely nyomdaként is működik. E két utóbbi kiadó 1940 után is folytatta kiadói tevékenységét.

A képeslapok 1930-ig főleg nyomdai sokszorosításúak, s a szamosújvári nyomdában készült színes sorozatok között van egészen sikerült is, mégis azt mondhatjuk, hogy a képeslapkiadás mind témaválasztásban, mind a lapok kivitelezésében nagy visszaesést mutat az előző időszakokhoz viszonyítva. 1930-tól kezdődően a fotós sokszorosítású lapok dominálnak. A *Fotofilm* kiadó csak ilyen lapokat ad ki, emellett jó néhány fényképész foglalkozik lapkiadással is, néha egészen meglepő témákat választva, pl. A Vármegyháza építése, *Vorbruckner Adolf* püspök látogatása Marosvásárhelyen, *Szeccsziós ház* a Vas Gereben utcában, *Turbina-gépház* belseje (288, 279, 236, 239 sz. lapok). Ezeken a lapokon, bár a kiadó nevét pecsétnyomóval (bélyegzővel) tüntették fel, az egyéb feliratozás már elmaradt. E felvételek készítői hivatásos fényképészek voltak: *Körtesi Károly*, *Szabó Miklós*, *Horváth Viktor* és a *Foto Lux*.

18. A RÉGI KÉPES LEVELEZŐLAP UTOLSÓ NÉGY ÉVE

Az 1940–44-es időszakban is forgalomban voltak román kiadású lapok, ám ezek száma elenyésző maradt, s a román feliratot – bár erre nem volt szabályozás – letakarták. A legnagyobb kiadók továbbra is *Révész Béla* és a kolozsvári *Fotofilm*, ugyanakkor megjelenik hosszú sorozatokkal a Magyar

Filmiroda, Foto Weinstock, valamint Gárdonyi és Fenyvesi budapesti kiadók. A Magyar Filmiroda gazdag sorozatban mutatja be a magyar csapatok 1940. szeptember 10-i bevonulását, illetve a szeptember 16-i kormányzói díszszemlét. A lapok egy része újra nyomdai sokszorosítású, s egy kivételtől eltekintve nem készültek színes lapok. Weinstock, az országosan ismert „képeslapkirály” saját fényképésszel dolgozott, s a kereskedőknek legalább ezer darabot kellett lapjaiból megrendelniük. A fentiekről szintén Petercsák Tivadar már idézett könyvéből szerzünk tudomást. A Weinstock-lapok nagy gyakoriságuk és nem túl leleményes témaválasztásuk miatt nem nagyon kerestek a gyűjtők körében.

1940–44 között meglehetősen sok lap, rengeteg sorozat jelent meg, ám igen kevés közöttük a szokványost meghaladó témaválasztású. Mégis akadnak üdítő kivételek: pl. a Teleki Téka nagyterme, a Tolnai-ház, a Református Kollégium díszterme, a Városi Képtár egyik terme a Kultúrpalotában (262, 270, 265, 273 sz. lapok).

19. A KÉPESLAPKIADÁS GYAKORLATA. FÉNYKÉPÉSZEK, ILLUSZTRÁTOROK, NYOMDÁK

A magyar képes levelezőlap, mint már az előzőekben láttuk, meghatározott vásárlói igényből és külföldi (német, osztrák, francia) mintára született. A kereskedők érzékenyen reagáltak erre a növekvő keresletre, s így fokozatosan mind többen vállalkoztak képeslapkiadásra. Eddigi ismereteink szerint Marosvásárhelyen ötvenkilenc különböző kiadó működött az évek során hosszabb-rövidebb ideig. Emellett gyűjteményünkben, melynek alapján e megállapításokat tesszük, igen magas (222. db) a nem azonosított vagy bizonytalan kiadójú lapok száma. A leggyakrabban a könyv- és papírkereskedők, valamint a fényképészek vállalkoztak képeslapkiadásra, de emellett a nyomdák és sok kereskedő is jelentettek meg képeslapokat. A kiadók a lap képes felén vagy hátlapján legtöbbször feltüntették nevüket és sokszor foglalkozásukat is. De a kereskedők a levelezőlapokat nem tartották igazán fontos árunak, ezért a *Székely Naptárban* vagy az újságokban megjelent hirdetéseikben, egy kivételtől eltekintve, nem reklámozták a sok áru mellett a képeslapot is. Ennek egyik magyarázata valószínűleg abban rejlett, hogy a képeslap maga is reklámot jelentett, ezért került nagy számban a kirakatba (lásd Hirsch Mór üzletét a 25. sz. lapon). Van olyan vélekedés, hogy a képeslap népszerűségének csúcsidejében egyszerre négyszázféle la-

pot árusítottak a város üzleteiben. A kereskedők ezzel is igyekeztek boltjukba csalogatni a báméskodó járókelőket, hogy ott aztán a képeslapok mellett egyéb vásárlásra is kedvet kapjanak. Az egyetlen kereskedő, aki a sok áruja mellett a képeslapot is hirdeti, méghozzá rímes verssorokban, Dudutz János, akinek az üzlete a Főtéren, a Dudutz-ház földszintjén volt. Érdekes, hogy míg a legnagyobb kiadók, Holbach Ede, Révész Béla, Porjes Sándor nem hirdetik a lapokat, éppen Dudutz János foglalja bele hirdetésébe, pedig ő maga nem is volt kiadó. Talán külföldről vagy a helyi kiadóktól rendelte meg az árut. Először az 1902-ben az 1903-as évre kiadott *Székelly Naptárban* található reklámszöveg említi a képeslapokat:

„S ha kinek babája a levelét várja,
Csak is nálam van a legszebb képes kártya.
Írhat erre aztán szerelmes dolgokat,
Még a legszebbért sem számítunk fel sokat.”

Amiből az is kitűnik, hogy a lapok nem voltak drágák. Dudutz János verses reklámja aztán évente más-más megfogalmazásban bukkan fel. Például 1904-ben:

„Adok képes-lapot annyiféle fajban,
Csillag Anna fején, mint ahány szál haj van.
Kinek amire hát pénze van és kedve,
Forduljon hozzám a Bem-szoborral szembe.”

A reklám a lapok megnövekedett változatosságára, számára utal. 1910-ben megjelent reklámszövegében már egyenesen a képeslapok iránt megnyilvánuló keresletről tesz említést:

„Képes lapot pedig szállítani se győzőm,
Úgy repülnek azok tüzen, vizen, gőzön.
S ti magyarok mégis mit bámultok, néztek?!
Jertek ide hozzám, amíg tart a készlet!”

Miről árulkodik a feliratozás? Mit lehet „leolvasni” belőlük? A kiadói felirat mellett néha a képeslap kiadásának évszámát is feltüntetik, s ez jó útbaigazító a lapok korának meghatározásánál. Amennyiben az évszámot elmulasztották feltüntetni, akkor csak a képeslap szövegéből és a postabé-

lyegző keltéből következtethetünk a valószínű kiadási évre. A lapok hosszú címzéses, illetve osztott hátlapja is útba igazít a tekintetben, hogy 1905 előtt vagy után nyomtatták őket. Néha a kiadási dátum mellett vagy helyett sorozatszám is szerepel. Több, sorrendbe rendezhető sorozatszám alapján az egyes sorozatok hosszúságára következtethetünk. Így több sorozatról is kideríthető, hogy harminc darabból áll. Például Hirsch Mór 1905-ös sorozata, több Porjes-, Révész Béla- és Weisz Lipót-féle sorozat. Ezenkívül vannak még tízes, tizenkettes, sőt tizenhatos sorozatok is. Az első megjelent mozaiklapok viszont magukban állnak, vagy legfeljebb két változatuk ismeretes, mint a Schuller testvérek és Társa kiadású, már ismertetett képeslapnak. A változatok azonban nem jelentenek sorozatot is. Minél hosszabb egy „folyam”, annál valószínűbb, hogy érdekes, ritka felvételeket is tartalmaz. Minden gyűjtő kedvenc időtöltése a sorozatok hiányzó darabjainak a felkutatása.

A képeslapokon nagyon ritkán szerepel a kiadó neve mellett a fényképészé, aki a felvételeket készítette. Ritka kivételt képeznek a Reichardsperg József által kiadott lapok, ezeken ugyanis fel van tüntetve Hajdú Sándor fényképész neve is. Pedig a fotósoknak igen fontos szerepe volt abban, hogy az egy sorozatba kerülő képeslapok változatos témájúak legyenek, illetve, hogy eltalálja a legmegfelelőbb szöveget, beállítást a felvételek számára. Nem kétséges, hogy ha a kiadó fotográfus volt, akkor ő maga fényképezett, előkészítvén a saját sorozatait. Még inkább homályban marad annak a személye, nevezzük illusztrátornak vagy retusőrnek, aki a kész fekete-fehér felvételeken változtatásokat eszközölt: kiszínezte a lapokat, berajzolt személyeket, fényképmontázzsal járműveket, járókelőket varázsolt a lapokra, eltüntetett zavaró elemeket. Ugyancsak ő készítette az úgynevezett fantázialapokat is, pl. Marosvásárhely a jövőben (295. sz. lap), Marosvásárhely éjjel (299. sz. lap), Csillaghullás Marosvásárhelyen (293. sz. lap), De csodálatosan nézel ki! (291, 292. sz. lap). Minden valószínűség szerint az illusztrátor a nyomdák alkalmazottja volt.

Hogyan történhetett a képeslapok megrendelése? Valószínűnek tartjuk, hogy miután a nyomdák saját fotósukkal vagy egy helyi megbízottal elkészítették a felvételeket, utána elvégezték az igényes nyomdai munkát, s a sorozatok mesterpéldányait eljuttatták a kiadóhoz, aki válogatott közülük, majd elküldte rendelését a nyomdának. Ismert Holbach Edének a századfordulón egy mozaiklapra írt rendelése: „A felvétel tetszik, rendelék belőle 300 darabot: Holbach Ede.” Az lehetett tehát (300–500 db) a századfordulós lapok rendelési száma. Az 1940–1944-es lapok mesterpéldányán viszont már

a 3–4000-es szám szerepel. Ennyit nőtt a képeslapok népszerűsége az eltelt 40–45 évben.

Az 1918 előtti, marosvásárhelyi képeslapokon a nyomdákra utaló felirat is csak ritkán található. Az kétségtelen, hogy a képeslapokat nem a helyi nyomdáknál készítették, még akkor sem, ha maga a kiadó nyomdatulajdonos volt. Ismerünk ritka kivételeket, amikor később néhány lap a helybeli Benkő-, illetve Kultúra nyomdában készült, de azok meglehetősen gyenge minőségűek. Az 1896–1918 közötti időszakban a képeslapok a fejlett technikai felszereléssel rendelkező budapesti nyomdáknál, grafikai intézetekben készültek. Ezek közül néhányat sikerült azonosítani: Divald Műintézete, Divald és Monostory Grafikai és Fényképészeti Műintézete, Uránia Nyomda, Jókai Nyomda, Magyar Fénynyomdai Részvénytársaság. A két világháború között a marosvásárhelyi lapok a szamosújvári Ilustrația nyomdában és fényképsokszorosítóban készültek. Az 1940–44-es kiadású képeslapok esetében már könnyebb helyzetben vagyunk, mert hátlapjukon a kiadói felirat mellett legtöbbször a nyomda vagy fényképsokszorosító neve is megjelenik, pl. Barasits, Gárdonyi és Fenyvesi, Weinstock, Karinger, Sárjai, Monostory György, Monostory utóda, Kalántai. Egy kiadó több nyomdával vagy fényképsokszorosítóval is dolgozott, ugyanakkor egy-egy nyomda több kiadóval is együttműködött, például a Weinstock nyomda gyakorlatilag Magyarország minden jelentős képeslapkiadójával. Gyakran a nyomda vagy fényképsokszorosító kiadóként forgalmazta a saját nyomtatású képeslapokat, pl. Sárjai, Barasits és Weinstock.

20. VÁROSKÉP ÉS KÉPES LEVELEZŐLAP

A városba látogató idegen mindig a nevezetességekre kíváncsi, a városképnek azokra az elemeire, amelyek a várost ismertté tették, amelyekről már ő is hallott és olvasott. Ezeket akarta látni, ezekről akart benyomást szerezni, majd beszámolni a látottakról. Nyilvánvaló tehát, hogy a képeslapok közül is azok érdekelték, amelyek a város nevezetességeit mutatták be. Így volt ez Marosvásárhelyen is, s mivel erre volt nagyobb igény, természetes, hogy már az első képes levelezőlapokon is az jelent meg, ami a városkában a legnagyobb érdeklődésre tarthatott számot: a Bem-szobor, a Bodor-kút, a Vártemplom, a Főtér két oldalának palotasora a Dudutz-saroktól a Korzó kávéházig s vissza a Transilvánia Szállodától a Római Katolikus Plébániáig.

Ahogy leleplezik a Kossuth-szobrot, s ahogy mellette kialakítják a Kossuth-parkot, mindjárt ezek lesznek a képeslapok kedvenc témái. A képeslap aztán érzékenyen reagál a városkép változásaira, s a sokat emlegetett Bernádkorszak minden vívmányát, minden megvalósítását megőrökíti. Ekkor már a Városháza és a Közművelődési Ház válik kedvenc, sokat fényképezett témává, de képeslap készült a felépült nagy iskolákról, a Nyugdíj-palotáról (90. sz. lap), Albina bankról (116. sz. lap), a Katonai Alreáliskoláról (185, 186. sz. lapok), sőt a Kós Károly által szecessziós stílusban tervezett Közüzemről is (133. sz. lap).

Az a tény, hogy az egész marosvásárhelyi képeslapkiadás Főtér-centrikus, illetve főleg a város régi és új nevezetességeit mutatja be, a vásárlói igényt tükrözi. A más témaválasztásnak mindig megvolt a speciális oka: a katonák szívesen küldtek képet a laktanyákról, a kávéházakban szórakozók a mulató belső termeiről, a tanulók az iskolájukról vagy az átutazók éppen a vasútállomásról. Sok, ma nagyon érdekesnek tartott lapot csak azért vettek meg és küldtek el, mert éppen nem találtak mást, s ezt el is panaszojják a képeslapra írt szövegben.

A kevésbé érdekes városrészekről készült képeslapok, például: Sátor-tábor (175. sz. lap), szeszgyárak (137, 139. sz. lapok), Trébely szőlő (61. sz. lap), Bodor-híd (191. sz. lap.), Vágóhíd (140. sz. lap), Doktor Nyerges-palota (112. sz. lap) aztán nem fogytak, alig vásárolták őket, megmaradtak, s így valószínűleg szomorú sorsra jutottak, elégették, bezúzták, kihajították őket. Ezért az a néhány elküldött képeslap nehezen kerül vissza a gyűjtőhöz, és ritkaságnak számít. Hiszen készült lap a somostetői lövöldéről, a Sáros utca egyik kis palotájáról is, de csak egyszer láttuk őket, s ismeretlen helyen lap-panganak. S még hány ilyen érdekes képeslap lehet, amelyet nem volt alkalmunk szemügyre venni.

Ebből következik, hogy a gyűjtőnek egyáltalán nem az az izgalmas, ami a korabeli látogatónak volt, hiszen a gyűjtő nagyon sok példányban megszerezte már a nevezetességekről készült lapokat. Igaz, a város valódi szépsége, az élményt nyújtó városkép éppen a leggyakoribb képeslapokon válik láthatóvá, s nem a városszéli lizstraktárat vagy kiskocsmát ábrázoló képeslapon. Ha a város életének fontos eseményeiről le is maradt a képeslap (még a Kossuth-szobor avatásáról sincs ismert képeslapunk), bizton állíthatjuk, hogy Marosvásárhely városképét, annak változásait teljes szépségében megőrökítette.

Vessünk néhány pillantást a képes levelezőlapokon továbbított üzenetekre. Közismert, hogy ezek nagy általánosságban személyes közlendőket

tartalmaznak, s meglepően ritkán vetnek papírra valamilyen megjegyzést a megtekintett városra, annak jellemző vonásaira. Akadnak azonban ilyen ritka kivételek is:

1908. február 28-án íródott a 310. sz. Révész Béla kiadású képeslap, még mielőtt a Bernády polgármester által fémjelzett korszak eredményei igazán érezhetőek lettek volna. Íme, mit ír városunkról a feladó, Morvay Zoltán (1875–1945, szerkesztő, közíró, író. 1908-ban jött Marosvásárhelyre, és messterként dolgozik a Révész-nyomdában. Kiadói vállalatot szervez, s a helyi írók műveit jelenti meg. Szerkeszti a *Tükör* című napi – később a *Ma* című napilapot. Marosvásárhelyen nyolc különböző műfajú kötete jelent meg 1909 és 1935 között.):

„Itt, ahol a Maros vize messze földön kanyarog, igen jó kondícióra lettem. Csak az a baj, hogy ez a kis város egy sártenger közepén fekszik, itt olyan nagy a sár, hogy csak a fülem lóg ki belőle egypár arasznyira.”

Az aszfaltozás tehát még alig kezdődött meg, s a csatornázás és a sok építkezés néha sártengerré változtatta a várost. De, amint a továbbiakban látni fogjuk, a közvilágítással is baj lehetett, még a Széchenyi tér megvilágítása is gyenge volt. A megjegyzésekből arra is következtethetünk, hogy írójuk szívesen és elég szellemesen tréfálkozott:

„Az utcáknál csak a katolikus legényegyletben szórakozó szaktársak agya sötétebb. A Főtéren villanyos ívlámpák vannak, de ezek nem világítanak, hanem pislognak, mint Péntek Lajcsi, ha be van rúgva!”

A lányok viszont kényesen vigyáznak arra, hogy erényesnek tartsák őket. A mozaiklapot díszítő rajzra utalva így szól az üzenet folytatása:

„Ez egy vásárhelyi lepke, de az élő lepkék itt nehezen foghatók, és, ha megfogjuk is őket, igen sokára engedik, hogy leverjük szárnyukról a hímport...!”

Tréfás, de találó megjegyzések ezek városunk és lakói életéről a XX. század elején.

A 311. számú képeslap, melyet Reichardspereg és Társa Márványi Artur adott ki, szövegében szintén várostörténeti megjegyzéseket tartalmaz. Az 1905 előtt készült (de később postázott) felvételre ráírva magyarázza a feladó a Bernády polgármestersége idején bekövetkezett változásokat:

„E helyen 10 ház vásároltatott meg az új városháza céljaira. Melléje épül a hatalmas kultúrpalota.”

A feladó meg is jelölte a képen a kis házak sorát, melyek lebontásra kerültek, majd a főtéri fasorra tesz megjegyzést, valamint az éppen folyamatban levő aszfaltozásra:

„A piaci hosszú fasor eltűnt. Helyében a régi városházától az új városházáig aszfalt gyalog és kocsí utak.”

A harmadik 312. számú, Porjes Sándor kiadású képeslapot 1910. augusztus 15-én adták fel. A lap a már felépült pompás városházát mutatja be, előtte azonban még nem látható aszfaltborítás. A feladó, egy frissen megválasztott városi tanácsos először köszönetét fejezi ki a címzetteknek:

„Képviselővé választásom alkalmából küldött szerencsekívánataikért fogadják hálás köszönetemet.”

Majd a következő jellemző megjegyzéseket teszi:

„M-vásárhely, mint a túloldali kép is mutatja, szépen fejlődő város, de belső viszállyai még sok nehéz feladat elé fognak állítani.”

Közismert, Bernádynak mennyit kellett hadakoznia a városi tanácsban, hogy elképzeléseit keresztülvigye. Erre vonatkozik tehát a „belső vizsály”-okra utaló megjegyzés.

Ha csak elvételre is tehát, a képeslapok szövege tartalmaz érdekes, Marosvásárhelyre vonatkozó várostörténeti utalásokat, s ezek szerencsésen egészítik ki mindazt, amit a lapok képes feléről le lehet „olvasni”.

21. ZÁRSZÓ

Tizenhét évi megfeszített (kitartó) gyűjtőmunkával több mint 1600 különböző marosvásárhelyi képeslapot sikerült egybegyűjtenünk. Kétségtelen, hogy más gyűjteményekben, illetve ismeretlen helyen vannak és lehetnek még lappangó értékek. Egy kis szerencse és módszeres kutatómunka még sok érdekességgel gyarapíthatja e gyűjteményt, s alapul szolgálhat egy újabb album megjelentetéséhez.

A gyűjtemény anyagának a felhasználásával foglaltuk össze a marosvásárhelyi régi képeslapokra vonatkozó ismereteinket. Saját gyűjteményünk alapján alakítottuk ki. A képes levelezőlap elsősorban a helytörténet tárgyi emlékeit rögzíti, a városképet, a nevezetes helyeket, épületeket, emlékműveket. Azt a látványt, amely ezelőtt hetven, nyolcvan, száz évvel táruult a régi nemzedékek bámuló szeme elé. Ezt igyekeztünk most újra felidézni, s reméljük, hogy törekvésünk sikerrel járt.

Az olvasó és szemlélő, aki a könyvünket a kezébe veszi, s akiben él egy kis nosztalgia a múlt iránt, elődeinek szemével tekinthet körül kedvelt városában, a valamikori székely fővárosban, Marosvásárhelyen. Ha ez így lesz, akkor a sok évi gyűjtőmunkánk és a könyv kiadásával kapcsolatos fáradozásaink nem voltak hiábavalóak.